

Andrei Călin DUMITRESCU (Helsingin yliopisto)

Suomen ja unkarin paikallissijajärjestelmän symmetria geneettisessä ja alueellisessa kontekstissa

Käsittelen esitelmässäni suomen ja unkarin paikallissijajärjestelmiä symmetrian näkökulmasta ja tarkastelen havaittavissa olevaa yhtäläisyyttä geneettisessä ja alueellisessa kontekstissa. Esitelmäni pohjautuu pro gradu -tutkielmaa varten kerättävään aineistoon.

Suomen paikallissijajärjestelmää on perinteisesti kuvattu symmetrisesti niin, että varsinaiset paikallissijat jaetaan sisä- ja ulkopaikallissijoihin ja kumpaankin sarjaan kuuluu kolme suuntausta: tulo-, olo- ja erosija (ns. abstraktit paikallissijat jätän tässä käsittelemättä). Unkarin paikallissijat muodostavat samanlaisen järjestelmän, mutta sarjoja on kahden sijasta kolme.

Paikallissijojen prototyyppinen funktio on spatiaalisten tilanteiden kuvaaminen. Seuraan tässä kognitiivisen kielentutkimuksen mallia (Talmy 2000), jonka mukaan spatiaalisia tilanteita käsitteistetään ”koostuvaksi muuttujasta eli elementistä, jonka sijainnista puhutaan, kiintopisteestä eli sijainnin suhteutuskohtana toimivasta elementistä ja niiden välisestä suhteesta” (Ojutkangas 2008: 385). Syntaktisesti spatiaaliseen suhteeseen viittaavat elementit voivat olla verbaalisia, adnominaalisia ja adverbialisia; adnominaaliset elementit ovat ne, jotka liittyvät välittömästi kiintopisteeseen viittaavaan substantiivilausekkeeseen, eli lähinnä sijat ja adpositiot. Keskityn siis esitelmässäni tarkemmin sanottuna adnominaaliseen spatiaaliseen merkintään, koska kaikissa vertailun kohteena olevissa kielissä ei ole suomen ja unkarin kaltaisia paikallissijoja.

Adnominaaliseen merkintään sisältyy tietoa kahdesta kategoriasta: ensinnäkin spatiaalisesta domeenista eli kiintopisteen alueesta, johon muuttuja liittyy, esim. ”sisällä”, ”päällä” jne., ja toisekseen suuntauksesta, jossa kerrotaan, pysykö muuttuja kyseisessä domeenissa vai liikkuko se siihen tai siitä pois (Levinson 1999: 58). Nämä kaksi kategoriata heijastuvat hyvin läpinäkyvästi suomen tai unkarin paikallissijajärjestelmässä, jossa esim. ulkopaikallissijat viittaavat yhteeseen domeeniin ja jokaisessa domeenissa on kutakin suuntausta varten oma sija. Jako domeeneihin on siis kielikohtaista, mutta suomessa ja unkarissa kielensisäisesti johdonmukaista. Näin ei kuitenkaan ole kaikissa maailman kielissä, vaan erilaisissa kielissä esiintyy erilaisia epäsymmetrisyyksiä, esim. saksassa erosijaa tarkoittava *von* vastaa suurin piirtein kahta olosijaa tarkoittavaa prepositiota *auf* ja *an*.

Esitelmässäni pyrin vastaamaan kahteen kysymykseen: ovatko suomen ja unkarin paikallissijajärjestelmät käytännössäkin symmetrisiä ja onko tämä geneettisesti ja alueellisesti tavallinen vai erikoinen piirre?

Aineistoni koostuu videokyselylomakkeen vastauksista. Kyselylomakkeessa on 77 lyhyttä videota, joissa on kuvattu erilaisia yksinkertaisia spatiaalisia tilanteita, esimerkiksi kissa on laatikossa tai kuppi on pöydällä. Jokainen muuttujan ja kiintopisteen yhdistelmää, joita on yhteensä 21, on kuvattu kolmessa suuntauksessa. Lisäksi transitiivisuus ja intransitiivisuus on pyritty ottamaan huomioon aina siinä määrin kuin se on ontologisesti mahdollista. Videoiden käytön ansiosta vältetään potentiaaliset käänösinterferenssit ja kieltenvälinen vertailu suoraviivaistuu.

Vastaajia pyydetään kuvaamaan omalla äidinkielellä videoissa näkyviä tilanteita. Aineistossa on edustettuna suomen ja unkarin lisäksi 4 muuta suomalais-ugrilaista kieltä sekä noin 15 muuta euraasialaista kieltä, jotka tuovat ilmi laajemman typologisen kontekstin. Vastaajia on vähintään 5 kieltä kohden, suomen ja unkarin osalta kuitenkin enemmän.

Pilottitutkimuksen tulosten mukaan suomen ja unkarin paikallissijat ovat kylläkin symmetrisiä niin, että lähes aina samaa yhdistelmää on kuvattu samaan sarjaan kuuluvilla sijoilla. Toisekseen näyttää siltä, että tämä on osittain alueellinen piirre, sillä slaavilaisten

kielten spatiaaliset prepositiot jakaantuvat suurin piirtein samanlaisiin symmetrisiin sarjoihin, kun taas germaanisissa kielissä esiintyy paljon epäsymmetrisyyksiä.

Lähteet

- Levinson, Stephen 1999. General questions about topological relations in adpositions and cases. Teoksessa David Wilkins (toim.): *Manual for the 1999 Field Season*, 57–68. Nijmegen: Max Planck Institute for Psycholinguistics.
- Ojutkangas, Krista 2008. Mihin suomessa tarvitaan sisä-grammeja? *Virittäjä* 112: 382–400.
- Talmy, Leonard. 2000. *Toward a cognitive semantics*. Volumes 1&2. Cambridge: MIT Press.